

“การอ่าน” ความเปลี่ยนแปลงและหลากหลาย ของชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น¹

“Reading” the Change and Diversity of Communities and Vernacular Architecture

สุภาวดี เชื้อพรหมณ์ / อรศิริ ปาณินท์
Supawadee Chuapram / Ornsiri Panin

บทคัดย่อ

จากความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและสังคมวัฒนธรรมภายใต้กระแสการพัฒนาที่ทันสมัย ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตพื้นถิ่นและความแปรเปลี่ยนของลักษณะกายภาพของชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอย่างเป็นผลกระทบต่อเนื่องกัน ทำให้การศึกษาชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีความสลับซับซ้อน และมีความเชื่อมโยงกับหลายเหตุปัจจัย ในฐานะที่เป็นชีวิตวัฒนธรรมนำไปสู่การค้นหาวិธีการอ่านความเปลี่ยนแปลงและหลากหลายของชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เพื่อให้นักวิจัยมองเห็นชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในมิติรอบด้านตามความเป็นจริง ซึ่งบทความนี้เน้นที่การศึกษากรอบทฤษฎีและกระบวนการศึกษาแบบองค์รวม นำไปสู่การบูรณาการเครื่องมือวิจัยที่หลากหลายและเหมาะสมกับเงื่อนไขของพื้นที่และช่วงเวลา ซึ่งจะเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาวิจัยชุมชนท้องถิ่นต่อไป

คำสำคัญ: ความเปลี่ยนแปลง/พลวัต วิถีชีวิต ชุมชน นิเวศวัฒนธรรม องค์กรร่วม สังคมวัฒนธรรม สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “พลวัตวิถีชีวิตพื้นถิ่นของชุมชนและเรือนในลุ่มทะเลสาบสงขลา” ในหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากโครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และสำเร็จลุล่วงด้วยความกรุณาอย่างสูงของ Professor Ross King อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม และคณาจารย์หลักสูตรสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ทุกท่าน

Abstract

Among the changes that have come with modern development are those in the environment and socio-culture that have affected folkways and especially had a continuous impact on the physical characteristics of traditional communities and vernacular architecture. Consequently, the study of traditional communities and their vernacular dwellings, as living culture, reveals the complexity and relationship of diverse factors. This study examined ways in which to read the changes and diversity of communities and vernacular houses in order to understand all dimensions. This article emphasizes discourse theories and takes a holistic approach, leading to the integration of various research methodologies appropriate to conditions of place and time which are essential to further studies of local communities.

Keywords: changes/dynamics, way of life, community, cultural ecology, holistic, socio-culture, vernacular architecture

เกริ่นนำ

ในการศึกษาวิจัยชุมชนดั้งเดิมที่มีความแตกต่างของระบบนิเวศชุมชน (community ecosystems) ชาติพันธุ์และผลกระทบจากการพัฒนาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการอยู่อาศัยของชุมชนและเรือนพื้นถิ่นอย่างหลากหลายและแตกต่างกันทำให้ต้องทบทวนกรอบแนวคิด/วิธีวิทยาในการศึกษาวิจัยชุมชนเชิงคุณภาพ ซึ่งบทความนี้พยายามสร้างความเข้าใจสัมพันธ์ของวิถีชีวิต ชุมชน และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยค้นหาวีธี “การอ่าน” ที่เหมาะสมในการอธิบายปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงและความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในฐานะผลผลิตทางสังคมวัฒนธรรม ผ่านการศึกษาแนวคิดทฤษฎีองค์รวม (holistic views) นิเวศวัฒนธรรม (cultural ecology) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม (socio-culture change) และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (vernacular architecture)

การทำความเข้าใจความหมาย

พลวัต (dynamic) คำว่า dynamic ใน Longman Exams Dictionary (2006) หมายถึง การเคลื่อนที่อย่างต่อเนื่อง หรือ เปลี่ยนแปลง/สัมพันธ์กับแรง หรือ พลัง ที่ทำให้เกิดการเคลื่อนที่ และ The Royal Institute (2009) ให้ความหมายว่า ซึ่งเกี่ยวข้องกับแรง ซึ่งเกี่ยวข้องกับผลของแรง และ Pongpaiboon (2001) ได้ให้ความหมายอย่างชัดเจนและน่าสนใจว่า “พลวัตเป็นการปรับเปลี่ยนไปตามภาวะปกติตามครรลองของการดำเนินชีวิตของชุมชน ผลจากการขับเคลื่อนก่อให้เกิดวิถีและพลัง เนื่องจากพลังอำนาจของมนุษย์ทั้งภายในและภายนอกของชุมชน” ดังนั้นสรุปว่า พลวัต เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เน้นให้เห็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดหรือแรงผลักดัน (force) และวิถี (way) จากแรงผลักดันที่กระทบ หรือ ทิศทางการปรับตัวเพื่อให้อยู่รอด

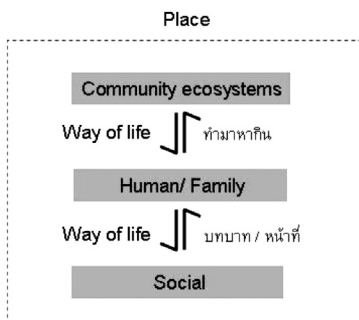
วิถีชีวิตพื้นถิ่น (local living) มักไม่ถูกกล่าวถึงโดยตรง แต่กลับถูกซ่อนหรือถูกแทนที่ด้วยคำอื่นเพื่อให้จับต้องได้ง่ายขึ้น เช่น คำว่า “ชาวบ้าน หรือ ชุมชน” อันเป็นผู้กระทำ (subject) หรือ คำว่า “วัฒนธรรม” อันเป็นผลลัพธ์ที่ปรากฏ แต่โดยนัยสำคัญแล้ว เป็นการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคน สังคม และสภาพแวดล้อมในถิ่นนั้น มีลักษณะไม่คงที่ เปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัยที่กระทบ (จากการกระทำของมนุษย์) หมายรวมถึง การทำมาหากินและชีวิตประจำวันที่แสดงออกมาภายนอก และความคิดและความเชื่อที่อยู่ภายในด้วย ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่มีชีวิตนั่นเอง และในเมื่อวิถีชีวิตเป็นลักษณะของการปฏิสัมพันธ์จึงไม่ปรากฏโดยตรงในการศึกษาด้านสังคมวัฒนธรรมนั่นเอง

วิถีชีวิต หมายถึง แนวทางในการดำเนินชีวิต (The Royal Institute, 2009) เป็นชีวิตประจำวัน (everyday life) และมีปัจจัย 3 ประการ คือ สภาพภูมิศาสตร์หรือสภาพธรรมชาติ วัฒนธรรม และการตัดสินใจของคน (Sirindhorn, H.R.H. Princess Maha Chakri, 2001) เป็นการดำรงชีวิต (as livelihoods) “design for living” (Rapoport, 1994) และเป็นวัฒนธรรมของกลุ่มคนในแต่ละถิ่นที่ (Rapoport, 1994; Na Thalang, 2001; Wallipodom, 2011) ดังที่ Wallipodom (2011) เรียกว่า เป็นสังคมวัฒนธรรม นั่นเอง

พื้นถิ่น หมายถึง เฉพาะถิ่น (The Royal Institute, 2009) และมีกลุ่มคำที่ใช้ได้แก่ “local” หมายถึง ท้องถิ่น ที่สัมพันธ์กับพื้นที่อยู่อาศัย (Longman Exams Dictionary, 2006) “vernacular” เป็นภาษาถิ่น หรือ การสื่อความหมายถึงพื้นถิ่น (Oliver, 2006) ส่วน “indigenous” หมายถึง พื้นเมือง แต่เน้นมาที่คนมากกว่า (Panin, 2008) คำที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็น folk, primitive, traditional นั้นแสดงลักษณะความเป็นชาวบ้าน ง่าย หยิบ ไม่ซับซ้อน เป็นของดั้งเดิมที่สั่งสมมา Supapornhemin (2011) มองคำว่า “พื้นถิ่น” หมายถึง พื้นฐาน + ถิ่นที่อยู่ เพื่อรับใช้ชีวิต หรือกล่าวว่าเป็นการตอบสนองชีวิตด้วยปัจจัยพื้นฐานในถิ่นนั้น ดังนั้นพื้นถิ่น จึงสะท้อนความเป็นพื้นฐานในชีวิตชาวบ้านและสัมพันธ์กับพื้นที่นั้น กล่าวได้ว่า วิถีชีวิตพื้นถิ่น (local living) เป็นการดำเนินชีวิต หรือ การใช้ชีวิตของชาวบ้านที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคน สังคม และสภาพแวดล้อมในถิ่นนั้น มีลักษณะไม่คงที่ เปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัยที่กระทบโดยเฉพาะจากการกระทำของมนุษย์ เป็นลักษณะการปฏิสัมพันธ์

Mukdawijitra (2005) ได้แบ่งวิถีชีวิตของชาวบ้าน หรือ วิถีชีวิตพื้นถิ่น ออกเป็น 3 ลักษณะ คือ 1) ด้านเศรษฐกิจการทำมาหากิน ชาวบ้านมีการผลิตแบบเกษตรกรรม หัตถกรรม เป็นการผลิตแบบยังชีพเป็นหลัก 2) ทางสังคม-การเมือง ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันผ่านระบบเครือญาติ และการปกครองกันเองผ่านระบบอาวุโส และ 3) ในด้านความเชื่อ ชาวบ้านเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ในธรรมชาติ และนับถือผีบรรพบุรุษควบคู่ไปกับการนับถือพุทธศาสนา

วิถีชีวิตของชาวบ้านในแต่ละถิ่นนั้น ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามระบบของการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่ตั้งถิ่นฐาน ดังนั้นในการศึกษาวิถีชีวิตพื้นถิ่นจำเป็นต้องศึกษาวัฒนธรรมเดิมของกลุ่มชนและสภาพแวดล้อมที่พวกเขาอยู่อาศัยและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยที่กระทบ

ภาพที่ 1 ลักษณะของวิถีชีวิตพื้นถิ่น

คำว่า ชุมชน จาก The Royal Institute (2009) หมายถึง หมู่ชน กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน

ส่วนชุมชนในลักษณะของชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนชาวบ้านนั้น เป็นคำที่เข้าใจความหมายกันดีอยู่แล้วแต่ก็ยังไม่ชัดเจนตรงกัน นักวิชาการแต่ละท่านได้ให้ความหมายที่ใกล้เคียงกันตามแต่กรอบและมุมมอง Nartsupha (2005b) มองชุมชนในลักษณะที่เป็นหมู่บ้านและเห็นว่าหมู่บ้านเป็นตัวแทนของชุมชน มีประวัติศาสตร์ของระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมในเชิงคุณค่าดั้งเดิมและมีการปรับตัวเพื่อให้อยู่รอด Ganjanapan (2001: 124-125) มองว่า ชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ อำนาจ และความสัมพันธ์ทางสังคม มีทั้งความกลมกลืนและความขัดแย้งเปลี่ยนแปลงได้ สามารถผลิตซ้ำและผลิตใหม่ได้ เป็นหน่วยที่มีขอบเขตหลายระดับซ้อนทับกันอยู่ ตั้งแต่ครอบครัว หมู่บ้าน จนถึงเครือข่าย ไม่ได้้อย่างโดดเดี่ยว เป็นหน่วยที่ความสัมพันธ์กับภายนอก ทั้งรัฐและตลาด ส่วน Wallipodom (2008) มองในมิติวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านแว่นของประวัติศาสตร์มานุษยวิทยาและโบราณคดีเห็นว่า ชุมชนเกิดจากความสัมพันธ์ของคนในระดับต่างๆ มีโครงสร้างและการจัดระเบียบด้วยวัฒนธรรม และสะท้อนสำนึกของการดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมกายภาพผ่านพื้นที่สาธารณะ ซึ่งสัมพันธ์กัน 3 ระดับ คือ ระหว่างมนุษย์-มนุษย์ มนุษย์-ธรรมชาติ และมนุษย์-สิ่งเหนือธรรมชาติ

ขณะเดียวกันชุมชนก็เป็นพื้นที่กายภาพที่สะท้อนภาพการเกาะกลุ่มตั้งถิ่นฐานอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตชาวบ้านในสภาพแวดล้อมนั้นๆ ดังปรากฏตามภูมินามของชุมชน

ภูมินามที่เป็นชื่อดั้งเดิมและเป็นภาษาถิ่น...แต่ละแห่งมักบ่งถึงลักษณะจำเพาะของท้องถิ่นด้านใดด้านหนึ่งหรือหลายด้าน เช่น สภาพทางภูมิศาสตร์ ธรณีสัณฐาน ทรัพยากรธรรมชาติ การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชน กิจกรรมชุมชน คติความเชื่อ เป็นต้น...มีสำนวนว่า “พ่หลวงมีดอน นครมีท่า ตรังมีนา สงขลามีบ่อ” ซึ่งบ่งบอกว่า พ่หลวงมีที่ดอน หรือ “ควน” มาก เช่น ควนขนุน ควนพร้าว ดอนยอ ดอนทราย ฯลฯ นครศรีธรรมราชมีท่ามาก เช่น ท่าขึ้น ท่าดี ท่าไทร ท่าลาน ฯลฯ ตรังมีนามาก เช่น นาท่าม นาตาล่วง นาโยง ฯลฯ ส่วนสงขลามีบ่อมาก เช่น บ่อตรู บ่อดาน บ่อหิน ฯลฯ...(Pongpaiboon, 2001)

ความเป็นชุมชนนั้นอาจไม่ซ้อนทับพอดีกับการแบ่งเขตการปกครองส่วนท้องถิ่นในปัจจุบัน ชุมชนใหญ่แห่งเดียวอาจแบ่งเป็นหลายหมู่บ้านและมีบางหมู่บ้านอยู่ในเขตการปกครองท้องถิ่นอื่นที่ใกล้เคียงกันแต่ยังเป็นชุมชนเดียวกัน เช่น ชุมชนทะเลน้อย ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ในจังหวัดพัทลุง มีหมู่บ้านอยู่ในเขตตำบลทะเลน้อยและอยู่ในเขตตำบลพนาสูง ซึ่งมีชื่อหมู่บ้านทะเลน้อยซ้ำกันหลายหมู่บ้าน และชุมชนชิงโค จังหวัดสงขลา มีหมู่บ้านอยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลชิงโคและเทศบาลเมืองสิงหนคร และยังมีชื่อหมู่บ้านที่ต่อเนื่องกัน เช่น ชิงโค ชิงโคท่าออก เป็นต้น

ชุมชน มีความหมายและแสดงตัวตนในสองมิติ 1) มิติเชิงปฏิสัมพันธ์ แสดงความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสภาพแวดล้อมเดียวกัน มีประวัติความเป็นมาและวัฒนธรรมร่วมกัน มีการปรับตัวอย่างต่อเนื่องเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมภายนอก และ 2) มิติของความเป็นถิ่นที่ (place) แสดงถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานอย่างสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม สังคมวัฒนธรรม และถ่ายทอดสู่ลักษณะทางกายภาพในฐานะที่เป็นที่อยู่อาศัย

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (vernacular architecture) คำว่า “vernacular” คือ ภาษาถิ่น ส่วน “vernacular architecture” หมายถึง สถาปัตยกรรมที่สื่อความหมายของพื้นถิ่น (Oliver, 2006: 17; Panin, 2008: 4) สร้างโดยคนท้องถิ่น และเป็นของคนในท้องถิ่นนั้น (of and by the people) “...Vernacular architecture can be said to be the architectural language of the people with its ethnic, regional and local dialects.” (Oliver, 2006: 17) สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นสถาปัตยกรรมที่ไม่จำเป็นต้องมีสถาปนิก (Rudofsky, 1964) และเป็นวิถีชาวบ้านที่สะท้อนความต้องการ ความปรารถนา ความชื่นชอบ ความฝัน และคุณค่า สู่ลักษณะทางกายภาพอย่างตรงไปตรงมา (Rapoport, 1969) ไม่สามารถแยกจากบริบทท้องถิ่น การดำเนินชีวิต และความเชื่อได้ (Panin, 1995) สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นต้องอาศัยการอ่านทำความเข้าใจปทง วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมทั้งที่เป็นสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างในบริบทที่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นดำรงอยู่ (Panin, 2008: 4) อีกทั้ง คุณค่าของเรือนชนบทไม่ได้อยู่ที่ความงามของเรือนเท่านั้น แต่อยู่ที่ความกลมกลืนกันของสภาพแวดล้อม บ้านเรือน และวิถีชีวิต (Inpuntung, 2001-2002) Rapoport (1969) เห็นว่า ต้องเข้าใจในกระบวนการออกแบบ ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งในการปรับตัว มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งทำให้ความหมายของคำว่า “vernacular” แตกต่างจาก “primitive” และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นก็เป็นผลผลิตเฉพาะของแต่ละสังคม (Rapoport, 1969) และมีลักษณะไม่หยุดนิ่ง เปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขทางสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม (Oliver, 2003) ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงของลักษณะการอยู่อาศัย เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตพื้นถิ่น ในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมที่มีชีวิตที่เชื่อมโยงกับระบบนิเวศชุมชนนั้นๆ มีความแตกต่างและซับซ้อนตามการปรับตัวในแต่ละเงื่อนไขในถิ่นที่ โดยเฉพาะการปรับตัวในกระแสการพัฒนาสมัยใหม่

จากข่ายใยชีวิต เครือข่าย ส่องครุรวม

ในมิติแห่งความสัมพันธ์ระหว่างตัวเรากับสิ่งต่างๆ แท้จริงแล้ว สรรพสิ่งในตัวเราและสิ่งรอบข้างนั้น เป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบต่างๆ ที่มาบรรจบกันแล้ว

ก่อรูปและสร้างระบบแห่งความสัมพันธ์ ดังที่ Capra (2005) มองว่าเป็นระบบชีวิต (living system) หรือ ข่ายใยชีวิต (web of life) เชื่อมโยงและพึ่งพาอาศัยกันจนเป็นเครือข่าย (network) ที่แนบแน่นกับระบบนิเวศและสังคม สะท้อนวิถีชีวิต (way of life) ในลักษณะเฉพาะตัว เป็นระบบเปิด และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง Heraclitus นักปราชญ์กรีก เชื่อว่า สรรพสิ่งไม่ได้ดำรงอยู่จริงในโลก ทุกสิ่งเป็นกระบวนการ คำว่า “เป็น-อยู่-คือ” เป็นคำที่ผิดพลาดโดยตัวของมันเอง เพราะทุกสิ่งกำลังกลายสภาพ ไม่มีอะไรอยู่ในสภาวะของการเป็น-อยู่-คือ และชีวิต คือ การเคลื่อนไหวเหมือนกระแสน้ำ และเขาได้กล่าวว่า “คุณไม่อาจก้าวเข้าไปในแม่น้ำเดิมซ้ำสองได้” (OSHO, 2009) หรือกล่าวว่า เกิดขึ้นตามหลักปฏิจจสมุปบาท หรือ กฎธรรมชาติตามหลักพุทธศาสนาที่ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิด เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ” และเมื่อเหตุปัจจัยเกิดขึ้นพร้อมกันอย่างเกื้อกูล ย่อมเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดสิ่งใหม่ และสิ่งใหม่ก็สร้างเส้นทางการเชื่อมโยงไม่สิ้นสุด ทุกอย่างเป็นกระบวนการที่โยงใยสลับซับซ้อน มีความแตกต่างและหลากหลาย รวมถึงสร้างปฏิสัมพันธ์ในระดับเครือข่ายทางสังคม (social network) ซึ่งสภาวะของสิ่งต่างๆ ไม่มีตัวตนที่แท้จริง หรือ ทุกสิ่งว่างจากแก่นแท้ (nonsubstantiality) ทุกสิ่งเป็นอนัตตา “ความเป็นสิ่งหรือสิ่งมีชีวิต” เป็นเพียงความเข้าใจในความหมาย ความคิด และภาษาของเราเอง (Phramaha Suthit Abhakaro (Oboun), 2004; Pha Dhamakosajarn, 2009) ซึ่งไม่มีอะไรอยู่ในสภาวะของการเป็น-อยู่-คือ ที่เที่ยงแท้ ชีวิตในเรือนและเรือนเป็นภาพสะท้อนการมีตัวตนของกันและกันในช่วงขณะหนึ่ง ดังนั้น สารของการศึกษาความเปลี่ยนแปลงจึงเป็นการศึกษาเชิงกระบวนการ หรือระบบความสัมพันธ์

เรื่อง “ธรรมดา” ของคนบ้านนอกที่ปล่อยทุกอย่างดำเนินไปตามธรรมชาติ ของความเป็นอนิจจังที่ถูกปลูกฝังมากับหลักพุทธศาสนาอันเป็นครรลองของชีวิต ความคิด ความเชื่ออันเนื่องมาจากพุทธศาสนานี้เองที่ช่วยในการยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชีวิต และจากคำว่า “ถึงอย่างไรก็อยู่กันมาได้” (Pengkeaw, 2010) ได้สะท้อนภาพความคงทนและการผ่านประสบการณ์การดำเนินชีวิตที่มีทั้งสุขและทุกข์ของชาวบ้าน เป็นความคงทนของชุมชนชนบทซึ่งยังคงอยู่รอดมาได้

ภาพชีวิตทัศน์ของคนไทยที่ตระหนักรู้ว่า ชีวิตคนเป็นของชั่วคราว ไม่ยั่งยืน เกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วดับไป บ้านก็เช่นเดียวกัน ถือเป็นของชั่วคราว ทрудโทรมไปเป็นธรรมดา (Hinichiranan, 1994)

มุมมองแบบองค์รวม (holistic views) จะทำให้มองเห็นภาพรวมของเครือข่ายที่ปฏิสัมพันธ์กันในเชิงกระบวนการแบบ (Capra, 2005; Phramaha Suthit Abhakaro (Oboun), 2004; Somboon, 2007) Somboon (2007) ชี้ว่า องค์รวมในที่นี้เป็นมากกว่าผลรวมขององค์ประกอบของมัน (The whole is more than the sum of its parts) และองค์รวมเป็นแบบแผนความเชื่อมโยง (pattern which connects) บริบทหรือตรรกะที่เราใช้ไม่อาจขาดมุมมองด้านความหมายในบริบทของภาษาได้ และแม้ว่าโลกทัศน์ (world views) เป็นการศึกษาแบบแยกส่วน แต่จำเป็นต้องมีทัศนะในการแสวงหาความรู้ที่เปิดกว้างให้กระบวนการแสวงหาความรู้มีได้หลายทาง และการแยกส่วนก็เป็นวิธีหนึ่งที่ชัดเจนและมีประโยชน์ในขอบข่ายของมัน

การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของชุมชน

ในการศึกษาสังคมวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นที่มีความหลากหลายและเปลี่ยนแปลงได้นั้น จำเป็นต้องใช้แว่นตาทางมานุษยวิทยาในการพิจารณา ซึ่งมีแนวคิด 2 แนวคิดที่สำคัญ คือ แนวคิดวิวัฒนาการ (evolutionism) และแนวคิดแพร่กระจาย (cultural diffusionism)

Pongsapich (2006) ชี้ว่า แนวคิดวิวัฒนาการ (evolutionism) เป็นการมองความเปลี่ยนแปลงในลักษณะแนวตั้ง (vertical) ผ่านเวลา ส่วนแนวคิดแพร่กระจายวัฒนธรรม (cultural diffusionism) ใช้การศึกษาสังคมวัฒนธรรมข้างเคียงในลักษณะเปรียบเทียบเพื่อดูความเหมือนและความแตกต่าง เป็นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงในลักษณะแนวนอน (horizontal) นักวิชาการสายการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมและแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดย Boas และศิษย์จำนวนหนึ่งที่สนใจวัฒนธรรมและมุ่งค้นหาความหมายทางวัฒนธรรม มองว่าการยอมรับวัฒนธรรม

จากสังคมใหม่ทำให้วัฒนธรรมไม่จำเป็นต้องมีจุดกำเนิดร่วมกัน การทำความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมนั้นจำเป็นต้องศึกษาในทุกแง่มุมในลักษณะองค์รวม (holistic) อย่างละเอียด โดยเฉพาะความสำคัญของข้อมูลภาคสนาม หรือเน้นการศึกษาข้อมูลในพื้นที่มากกว่าการสร้างหรือทดสอบทฤษฎี และมองว่าวัฒนธรรมในแต่ละถิ่นที่มีอัตลักษณ์ (identity) และคุณค่าในตัวเอง (value) ซึ่งมีประวัติศาสตร์และพัฒนาการของตนเองอย่างไม่หยุดนิ่ง และเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (Pongsapich, 2006: 10-15; Santasombat, 2001: 26-27) ขณะเดียวกัน นักวิชาการสายแนวคิดวิวัฒนาการรุ่นต่อมาได้เชื่อมโยงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อม เรียกว่า “แนวคิดนิเวศวัฒนธรรม (cultural ecology)” โดย Steward (1979) ได้วิเคราะห์ระบบนิเวศเพื่อค้นหาลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมแต่ละแห่ง และเน้นถึงความแตกต่างกันของวัฒนธรรม และ Steward อ้างใน Wannasiri (1997) ระบุว่าสภาพแวดล้อมมีผลต่อความแตกต่างในการปรับตัวของวัฒนธรรม และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันในสภาพแวดล้อมที่เหมือนกันจะแสดงรูปแบบของการปรับตัวที่เหมือนกัน

แนวทางการศึกษาสังคมวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นในปัจจุบันนั้น จำเป็นต้องปรับทั้งสองแนวทางเข้าด้วยกันทั้งการศึกษาความเปลี่ยนแปลงตามเวลา (vertical) และการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมทางแนวนอน (horizontal) ตามบริบทของถิ่นที่ (place) และเวลา (time) เพื่ออธิบายลักษณะความเปลี่ยนแปลงของชุมชน ซึ่งต้องยอมรับในพื้นฐานที่ว่า สังคมวัฒนธรรมมีความหลากหลายและมีความเปลี่ยนแปลง

การตีความความหมาย: การรื้อสร้าง (deconstruction) และความเป็นอื่น (otherness)

Denzin and Lincoln (1994) อ้างใน Thongyou (2004) ได้แบ่งพัฒนาการของการวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษาสังคมชนบทออกเป็น 5 ยุค คือ ยุคประเพณี (the traditional period) ยุคสมัยใหม่ (modernist phase) ยุคภาพมัว (blurred genres) ยุควิกฤตภาพตัวแทน (crisis of representation) และยุควิกฤตซ้ำซ้อน (the triple crisis) ผู้เขียนให้ความสนใจตั้งแต่ยุคที่สามเป็นต้นมา คือ ยุคภาพมัว

(blurred genres) ตั้งแต่ทศวรรษ 1970 และต้นทศวรรษ 1980 ซึ่งให้ความสำคัญกับการตีความระหว่างวัฒนธรรม บริบทและตัวผู้วิจัย ยุควิกฤตภาพตัวแทน (crisis of representation) ช่วงกลางทศวรรษ 1980 มีพัฒนาการของการตีความสถานภาพของภาษามีส่วนสร้างความจริง และยุควิกฤตซ้ำซ้อน (the triple crisis) คือ ยุคหลังสมัยใหม่ หรือ หลังโครงสร้างนิยม ดำเนินตั้งแต่ยุคก่อนเกี่ยวกับประเด็นภาพตัวแทน (crisis of representation) ซึ่งตั้งข้อสงสัยความจริงที่ถูกสร้างขึ้นโดยภาษาที่เราใช้ไม่สามารถแยกตัวตนและค่านิยมของนักวิจัยออกจากภาษา และให้ความสนใจในแง่มุมเชิงอำนาจ

Charoensri (2001) ชี้ให้เห็นว่า การเสนอภาพตัวแทน (representation) แสดงถึงความต้องการของบุคคลที่จะจัดความซับซ้อน มีจุดหมายที่จะหาข้อสรุป และมีนัยยะว่าไม่สามารถแยกขาดการมีอยู่และการไม่มีอยู่ มีลักษณะเป็นการคิดผ่านการใช้ภาษามากกว่าจะเกี่ยวข้องกับความจริง นักคิดแนวหลังสมัยใหม่เสนอวิธีหรือสร้าง (deconstruction) ที่มุ่งตีแผ่ให้เห็นอคติ การทำงานของวาทกรรมที่อยู่ในตัวบทมากกว่าให้ความสำคัญกับประสบการณ์ เน้นที่ชีวิตประจำวัน ซึ่งในแง่หนึ่งสอดคล้องกับแนวคิดประสบการณ์วิทยา (Phenomenology) ผลของการสร้างภาพตัวแทนกระตุ้นให้เกิดความพยายามในการหาข้อสรุปทั่วไปและทำให้พยายามมองหาความเหมือนกัน (similarity)/อัตลักษณ์ (identity) ในสิ่งต่างๆ และมองข้ามความแตกต่าง ซึ่งวิธีคิดนี้จะนำไปสู่การครอบงำความรู้แบบเบ็ดเสร็จในที่สุด และการนำเสนอภาพตัวแทนก็ต้องขึ้นอยู่กับความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ถูกนำเสนอกับสิ่งอื่น Derrida เห็นว่า ความแตกต่างไม่มีทางเป็นไปได้โดยสมบูรณ์ ซึ่งความหมายใดๆ ไม่ได้มีอยู่โดยสมบูรณ์ (absolute presence) (Derrida, 1976 cited in Charoensri, 2001) ทำให้นักคิดแนวหลังสมัยใหม่มุ่งมองไปที่ความแตกต่างมากกว่าความเหมือน ความเป็นเอกภาพ แต่ก็ไม่อาจทำได้จริงในทางสังคมวิทยา จึงมีการประนีประนอม โดยยอมรับภาพตัวแทนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของความจริงที่ไม่ได้สมบูรณ์แบบ ซึ่งอยู่ในบริบทเฉพาะเวลาและสถานที่หนึ่งเท่านั้น และต้องยอมรับว่า ยุคสมัยที่เราอยู่นั้นยังคงร่วมสมัยทั้งสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่

คำว่า “การพัฒนา (development)” กำเนิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และ ก็ถือกำเนิดคำคู่ตรงข้ามคือ “ด้อยพัฒนา (underdevelopment)” ในเวลาเดียวกัน ในยุคแรกคำว่า “การพัฒนา” หมายถึง ทำให้ทันสมัยอย่างสังคมตะวันตก ผ่านการพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และการเมือง ซึ่งได้เรียกขานว่า “การทำให้ทันสมัย (modernization)” (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto), 1997; Charemsin-o-larn, 2006) เป็นการนำเข้าเทคนิควิทยาการของอำนาจในการแก้ปัญหาการด้อยพัฒนาจากโลกตะวันตกทั้งสิ้น โดยไม่มีที่ว่างให้กับภูมิปัญญา วัฒนธรรมพื้นบ้าน และเทคนิควิทยาการดังกล่าวมาซึ่งการจัดระเบียบการสร้างสถาบัน หน่วยงาน องค์กรเกี่ยวกับการพัฒนาขึ้นมา โดยเฉพาะหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนพัฒนาประเทศ (Charemsin-o-larn, 2006) และการพัฒนาที่มากับกระแสทุนทำให้เกิดการขยายตัวด้านอุตสาหกรรมและความเป็นเมือง เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมอย่างมากที่ต้องพึ่งพาและถูกครอบงำด้วยการแลกเปลี่ยนเชิงพาณิชย์และกลไกตลาด (Santasombat, 2001) และ “การพัฒนา” ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงประเทศอย่างมากทั้งในบริบทเมืองและท้องถิ่น โดยเฉพาะในบริบทท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นแต่เดิมมีวิถีชีวิตและตั้งถิ่นฐานอย่างสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม วัฒนธรรม และสะท้อนภูมิปัญญาที่สั่งสมมา แต่ในช่วงการเร่งทำประเทศให้ทันสมัยนั้น การพัฒนาได้เข้ามาในเชิงนโยบายเกี่ยวกับท้องถิ่น และส่งผลกระทบที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรม โดยสะท้อนผ่านการจัดการ “พื้นที่” ทางกายภาพของชุมชนท้องถิ่น

ภาพตัวแทนซึ่งมีนัยยะทางอำนาจ รัฐมองชุมชนท้องถิ่นในลักษณะด้อยพัฒนาและเป็นทรัพยากรที่สำคัญและต้องเข้ามาจัดการ ในมุมมองนี้ ชุมชนมีฐานะเป็นพื้นที่ทางสังคม (social space) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีประโยชน์และใช้สอยในชีวิตประจำวัน (used and useful spaces) แต่มีบางสิ่งแฝงอยู่ “The space of (social) order is hidden in order of space.” (Lefebvre, 1995 cited in Charemsin-o-larn, 2006)

แนวคิดทางสังคมเกี่ยวกับพื้นที่และความเป็นเมืองที่ต้องการจัดระเบียบด้วยการสร้างความบริสุทธิ์นัยก้อง (The purification of space) หรือให้ผู้คนกับ

พื้นที่ด้วยการระบุ/กำหนดบทบาท/หน้าที่เฉพาะเจาะจงลงไปในพื้นที่นั้นเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการล่วงล้ำ เช่น พื้นที่สาธารณะ/พื้นที่ส่วนตัว เมือง/ชนบท หรือเป็นผลผลิตของพื้นที่ (Product of space) นั้นเอง (Lefebvre, 1995 cited in Charernsin-o-larn, 2006) ในปัจจุบันมีการแยกย่อยของพื้นที่สำหรับบุคคลเฉพาะเจาะจงมากขึ้น เช่น โรงพยาบาล ลูก โรงเรียน เป็นต้น ซึ่งการตีเส้นแบ่งนั้นยังทำให้เกิดปัญหาการช่วงชิงความหมายของพื้นที่เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

แล้วโดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่นไทย “ไม่เป็นไร” หรือ “อะไรก็ได้” (Sethaseree, 2006) แล้วจะกำหนดขอบเขตพื้นที่ หรือตีความอย่างไร?

ในห้วงกระแสหลังสมัยใหม่ (post modern) ในทัศนะสังคมตะวันตกได้อธิบายพื้นที่ที่ไม่อาจนิยามความหมายตายตัวว่า เป็นพื้นที่พิเศษ (heterotopias) เชื่อมโยงอุดมคติกับพื้นที่จริง เป็นพื้นที่แบบอื่น (other spaces) หรือกล่าวว่าเป็นพื้นที่วิกฤต (space of crisis) (Foucault, 1986 cited in Charernsin-o-larn, 2006) หรือ พื้นที่ที่สาม (third space) (Soja, 1999 cited in Sethaseree, 2006) หรือ พื้นที่พันธุ์ทาง (hybrid space) หรือ พื้นที่ในระหว่างสองสิ่ง (in between space) ซึ่งไม่รู้ว่ายู่ตรงไหน ไม่มีเส้นแบ่ง (outline) (Homi Bhaba cited in Sethaseree, 2006)

ชุมชนท้องถิ่นในฐานะพื้นที่ซึ่งมีนัยยะของความหมายซ้อนทับกัน ดังที่ Foucault เรียกว่า ความเป็นอื่นของพื้นที่ (other spaces) แต่การนำไปใช้ในบริบทของพื้นที่นั้นไม่อาจนำไปใช้โดยตรง เนื่องจากชุมชนท้องถิ่นไทยมีน้ำหนักของกาลและเทศะมากกว่าเป็นถิ่นที่ (place) และมีลักษณะเป็น “ปรากฏการณ์” มากกว่า (Thaveeprugsriporn and Boontharm, 2005) จึงจำเป็นต้องเข้าใจโลกทัศน์ของคนไทย ซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่คติเกี่ยวกับพื้นที่และเวลา วัฒนธรรมไทยไม่นิยมนำแนวความคิดของนามธรรมมาอธิบายสิ่งต่างๆ อย่างตรงไปตรงมาดังเช่นวัฒนธรรมตะวันตก แต่มีการอธิบายความหมายเชิงนามธรรมโดยผ่านสัญลักษณ์ พิธีกรรม และการปฏิบัติ (Paksukcharern, 2005) อันเป็นข้อคำนึงสำคัญในการทำทำความเข้าใจบริบท (context) ซึ่งมีลักษณะเฉพาะในแต่ละท้องถิ่น

อัตลักษณ์ในความเปลี่ยนแปลง: พหุลักษณะ

ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี การสื่อสารและการคมนาคมภายใต้ระบบทุนนิยมส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่น ทำให้บางสิ่งบางอย่างเลือนหายไปจากจิตสำนึกของบุคคล ความผูกพันที่ลึกซึ้งกับผู้อื่น รวมถึงความผูกพันกับเวลาและสถานที่ (Fuengfusakul, 2003) เกิดกระแสวิชาการในการรื้อฟื้นและทบทวนภูมิปัญญาท้องถิ่น (Roonkaseam, 2004) และหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะมีการปะทะกันระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นกับโลกาภิวัตน์ และเป็นกับดักทางวิชาการหากมองเป็นสองขั้วเช่นนี้ ซึ่งชุมชนท้องถิ่นได้ปรับตัวเพื่อให้อยู่รอด Ganjanapan (2008) กล่าวว่า ไม่มีวัฒนธรรมใดที่ไม่เปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะในขบวนการต่อสู้ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต อาจเปลี่ยนแปลงเฉพาะทางรูปแบบที่หลากหลายขึ้น แต่เนื้อหาสาระไม่เปลี่ยนแปลง และวัฒนธรรมไม่ใช่เครื่องมือของชุมชน แต่มันคือภาษา หรือที่ Nartsupha (2005a) เรียกว่า เป็นทฤษฎีสองระบบ และชุมชนท้องถิ่นไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยวแต่มีความสัมพันธ์กับภายนอกทั้งรัฐและตลาด (Ganjanapan, 2001) มีเงื่อนไขของกาลและเทศะกำกับ และเป็นลักษณะพิเศษของกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย เนื่องด้วยแรงเกาะเกี่ยวภายในของหมู่บ้าน (Nartsupha, 1997) ทำให้สังคมวัฒนธรรมของชุมชนสร้างตัวตน (identity) อย่างหลากหลายและมีความสลับซับซ้อนขึ้นเป็น “พหุลักษณะ (plurality)”

เช่นเดียวกัน สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไม่ได้เป็นภาพลักษณ์ หรือ ภาพตัวแทนวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง และสาระตัวตนของวัฒนธรรมไม่ได้เปลี่ยนแปลง แต่เป็นการปรับตัวของรูปแบบตามเงื่อนไขของบริบทของสภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และการเมืองเท่านั้น ซึ่งสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นยังคงแสดงตนเป็นของธรรมดาสามัญ เป็นของชาวบ้าน มีความเปลี่ยนแปลงในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมที่มีชีวิต และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไม่สามารถแยกออกจากชีวิต บริบทของสภาพแวดล้อม และสังคมวัฒนธรรมได้ดังที่ Panin (2008) ชี้ให้เห็นว่า “การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นหรือเรือนพื้นถิ่นให้เข้าใจอย่างชัดเจน จำเป็นต้องศึกษา

แบบองค์รวม (holistic approach) ไม่ใช่ศึกษาเฉพาะตัวสถาปัตยกรรมเท่านั้น และการศึกษาแบบองค์รวม (holistic approach) หรือการบูรณาการหลายวิธีวิจัยเข้าด้วยกันนี้เองที่ทำให้การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีคุณค่าและมีชีวิตชีวาอย่างน่าทึ่ง” การมองสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในลักษณะองค์รวม เป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมและสังคม มีความเหมือนและแตกต่างตามเงื่อนไขของบริบทที่ดำรงอยู่ จะทำให้สามารถสร้างองค์ความรู้ที่สะท้อนความจริงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้อย่างหลากหลายและกว้างขวางขึ้น

สรุป

ในการอ่านความสัมพันธ์ของโครงสร้างระหว่าง วิถีชีวิต ระบบนิเวศชุมชน ลักษณะทางกายภาพของชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จำเป็นต้องเข้าใจความหมาย ความเชื่อมโยงระหว่างกัน และมิติที่ซ้อนทับกัน โดยใช้หลายทฤษฎีทั้งนิเวศวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒนธรรมกับการพัฒนา สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และบริบทสังคมไทยเข้าด้วยกัน โดยอาศัยกรอบมุมมององค์รวม (holistic views) โดยใช้วิธีการศึกษาแบบแยกส่วนหลายทางมาวิเคราะห์ร่วมกันในหลายระดับเพื่อใช้อ่านและให้ความสำคัญกับตีความเชิงความหมาย โดยเฉพาะความหมายของความเป็นถิ่นที่ (place) โดยจำเป็นต้องสร้างภาพตัวแทนขึ้น แต่การสร้างภาพตัวแทนนั้นต้องตระหนักว่า อยู่ในบริบทหนึ่งและช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น เพื่อทำความเข้าใจการทำงานของระบบที่สัมพันธ์กันของชีวิตและสภาพแวดล้อม และคำตอบที่ได้จะเป็นเพียงความรู้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความจริงทั้งหมด ไม่มีชุมชนใดสมบูรณ์แบบที่ใช้ในการอธิบายความจริงได้ทั้งหมด ในพื้นฐานที่ชุมชนและชุมชนข้างเคียงเป็นสังคมวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายและมีความเปลี่ยนแปลง เป็นระบบเปิดอันเป็นหัวใจของงานวิจัย

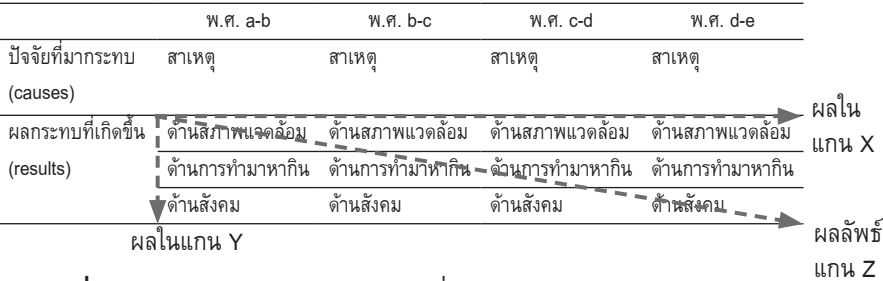
นอกจากนักวิจัยชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจะใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (contents analysis) และการวิเคราะห์แผนผังและรูปลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม (planning analysis and morphological analysis) ตามความถนัดและความเคยชิน

แล้ว ในการอ่านความเปลี่ยนแปลงและความหลากหลายนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องใช้การศึกษาเชิงวิวัฒนาการ ซึ่งพิจารณาความเปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลาทางแนวตั้ง (vertical) และให้ความสำคัญกับช่วงเวลาที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสำคัญกับชุมชน ร่วมกับการศึกษาเปรียบเทียบ โดยการมองหาความเหมือนและความแตกต่างในการอ่านความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมซึ่งใช้การเปรียบเทียบทางแนวนอน (horizontal) ระหว่างชุมชนและชุมชนข้างเคียงในช่วงเวลาเดียวกัน ในที่นี้จึงขอขยายความวิธีการศึกษาชุมชนท้องถิ่นอย่างเชื่อมโยงมิติต่างๆ ในความเปลี่ยนแปลงและความหลากหลายของวิถีชีวิตพื้นถิ่นและลักษณะการอยู่อาศัย โดยเน้นการวิเคราะห์ตามลำดับเหตุการณ์ (chronological analysis) ร่วมกับการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (comparative analysis) เข้าด้วยกัน ดังนี้

การวิเคราะห์ตามลำดับเหตุการณ์ (chronological analysis)

เป็นการวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงทางแนวตั้ง (vertical) ตามลำดับเหตุการณ์สำคัญ สะท้อนเหตุปัจจัยและผลกระทบกับสภาพแวดล้อม การทำมาหากิน และสังคมวัฒนธรรม เพื่อมองเห็นเหตุปัจจัยและผลจากการปรับตัวของวิถีชีวิตในชุมชนในเชิงลึก ขอยกตัวอย่างการวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนโดยใช้ตารางความสัมพันธ์ของเหตุและผลที่เกิดขึ้น การวิเคราะห์จะพิจารณาช่วงเวลาทางแนวตั้ง (Y) ร่วมกับเหตุปัจจัยทางแนวนอน (X) ซึ่งผลจากช่วงเวลาก่อนได้ส่งผลกระทบต่อช่วงเวลาถัดมาอย่างไร และพิจารณาผลจากความสัมพันธ์ในแนวทแยง (Z) เป็นผลลัพธ์ของการปรับตัวที่ส่งผลต่อกันที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาปัจจุบัน (existing result) ดังตารางที่ 1 และ 2 ขณะเดียวกันก็ใช้วิธีนี้ในการศึกษาเปรียบเทียบเพื่อพิจารณาความเหมือนและความแตกต่าง

ตารางที่ 1 วิธีการพิจารณาความเปลี่ยนแปลงของชุมชน

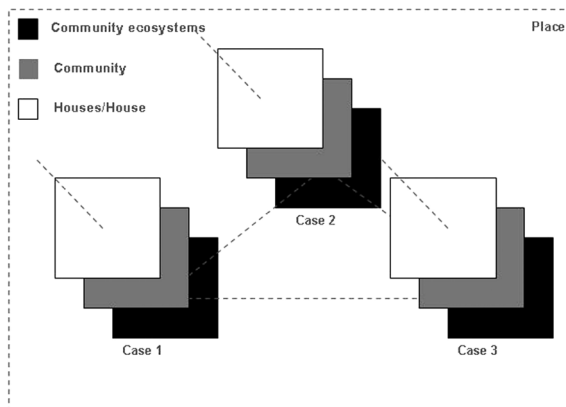
ตารางที่ 2 ตัวอย่างการพิจารณาความเปลี่ยนแปลงของชุมชน

	พ.ศ. a-b	พ.ศ. b-c	พ.ศ. c-d	พ.ศ. d-e
ปัจจัยที่กระทบ (causes)	สาเหตุ	สาเหตุ	สาเหตุ	สาเหตุ
ผลกระทบที่เกิดขึ้น (results)	ด้านสภาพแวดล้อม - ผลจาก ก - ผลจากสภาพแวดล้อม ด้านการทำมาหากิน - ผลจาก ก - ผลจากสภาพแวดล้อม	ด้านสภาพแวดล้อม - ผลจาก ก - ผลจาก ข - ผลจากสภาพแวดล้อม ด้านการทำมาหากิน - ผลจาก ก - ผลจาก ข - ผลจากสภาพแวดล้อม	ด้านสภาพแวดล้อม - ผลจาก ก - ผลจาก ข - ผลจาก ค - ผลจากสภาพแวดล้อม ด้านการทำมาหากิน - ผลจาก ก - ผลจาก ข - ผลจาก ค - ผลจากสภาพแวดล้อม	ด้านสภาพแวดล้อม - ผลจาก ก - ผลจาก ข - ผลจาก ค - ผลจาก ง - ผลจากสภาพแวดล้อม ด้านการทำมาหากิน - ผลจาก ก - ผลจาก ข - ผลจาก ค - ผลจาก ง - ผลจากสภาพแวดล้อม
	ด้านสังคม - ผลจาก ก - ผลจากสภาพแวดล้อม - ผลจากการทำมาหากิน	ด้านสังคม - ผลจาก ก - ผลจาก ข - ผลจากสภาพแวดล้อม - ผลจากการทำมาหากิน	ด้านสังคม - ผลจาก ก - ผลจาก ข - ผลจาก ค - ผลจากสภาพแวดล้อม - ผลจากการทำมาหากิน	ด้านสังคม - ผลจาก ก - ผลจาก ข - ผลจาก ค - ผลจาก ง - ผลจากสภาพแวดล้อม - ผลจากการทำมาหากิน

การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (comparative analysis)

การศึกษาเปรียบเทียบเป็นการพิจารณาความเปลี่ยนแปลงในแนวนราบ (horizontal) ในช่วงเวลาเดียวกัน ทำให้มองเห็นปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงได้กว้างขวางและแม่นยำมากขึ้น ทั้งยังมองเห็นความเชื่อมโยงซึ่งส่งอิทธิพลต่อกันระหว่างชุมชน วิเคราะห์เปรียบเทียบในแต่ละชุมชน 3 ระดับทางแกนตั้ง (vertical) คือ

- 1) ระดับระบบนิเวศชุมชน (community ecosystems) พิจารณาฐานทรัพยากรของชุมชนในการทำมาหากินและภูมิทัศน์
- 2) ระดับชุมชน (community) พิจารณาลักษณะการตั้งถิ่นฐานและองค์ประกอบของชุมชน ซึ่งสะท้อนกิจกรรมของชุมชน
- 3) ระดับเรือน (house) เลือกเรือนตัวแทนของชุมชน และพิจารณาลักษณะการอยู่อาศัยในเรือน

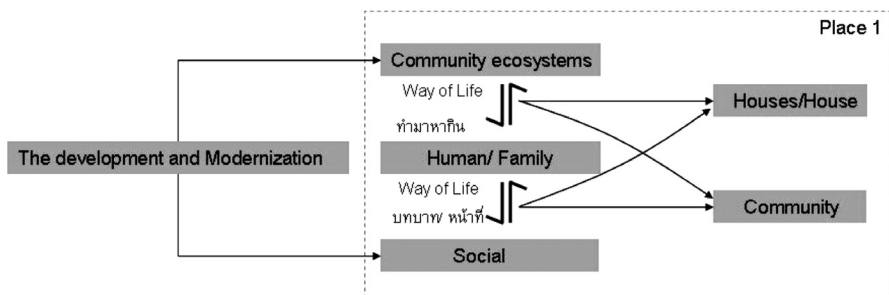

ภาพที่ 2 การวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงที่ใช้การศึกษาตามลำดับเหตุการณ์และการเปรียบเทียบ

ใช้การจำแนกความเหมือนและความแตกต่างของลักษณะการอยู่อาศัยในแต่ละกลุ่ม การพิจารณาความเหมือนทำให้มองเห็นอัตลักษณ์ หรือลักษณะร่วมกันของสังคมวัฒนธรรมของชุมชนที่ยังดำรงอยู่ในช่วงเวลาเดียวกัน ส่วนการพิจารณา

ความแตกต่างทำให้มองเห็นความหลากหลายของวิถีชีวิตที่ปรากฏในชุมชนและเรือน อันมาจากการปรับตัวสอดคล้องเหมาะสมกับถิ่นที่และเวลา ทั้งนี้ การอ่านความเปลี่ยนแปลงจำเป็นต้องปรับใช้ทั้งการศึกษาความเปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลาทางแนวตั้ง (vertical) และการเปรียบเทียบทางแนวนราบ (horizontal) เข้าด้วยกัน จึงจะทำให้สามารถมองเห็นทั้งภาพกว้างและภาพในเชิงลึก ซึ่งชุมชนไม่ได้อยู่ได้อย่างโดดเดี่ยวและหยุดนิ่ง ชุมชนย่อมเป็นหน่วยหนึ่งที่เชื่อมโยงกับภายนอกและมีพลวัต แต่ได้ปรับตัวแตกต่างกันไปตามบริบทของสถานที่ (place) และเวลา (time)

ไม่มีความแตกต่างและความเหมือนโดยสมบูรณ์ หรือ อาจมีลักษณะความขัดแย้งกันในมุมมองเชิงเปรียบเทียบ ดังนั้น ในกระบวนการอ่านความเหมือนและความแตกต่างนั้น จึงเป็นเพียงความเหมือนและความแตกต่างในประเด็นที่มีนัยสำคัญ และใช้ประเด็นนั้นเป็นแกนกลางโดยเฉพาะนำไปสู่การอธิบายความเชื่อมโยงของวิถีชีวิตพื้นถิ่นกับสภาพแวดล้อมได้ส่งผลต่อลักษณะการอยู่อาศัยให้มีแบบแผนที่ไม่ตายตัว มีความแตกต่างและซับซ้อนตามการปรับตัวในแต่ละเงื่อนไขในแต่ละถิ่นที่ ทำให้การศึกษาความเปลี่ยนแปลงนั้น นักวิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญที่ต้องสามารถเชื่อมโยงหลายมุมมองและหลายวิธีเข้าด้วยกัน

ภาพที่ 3 ความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยที่ทำให้วิถีชีวิตและลักษณะการอยู่อาศัยเปลี่ยนแปลง

เอกสารอ้างอิง

- Capra, Fritjof. (2005). **Yongyai Thi Son Ren**. (In Thai) [The Hidden Connections: Integrating the Biological, Cognitive, and Social Dimensions of Life into a Science of Sustainability]. Wangwinyu, Wisit, Wangwinyu, Nattharote and Pongsiripat, Sawang., Trans. Bangkok: Suan Ngoen Mima.
- Charoensri, Chantanee. (2001). **Phot Modoen & Sangkhomwitthaya**. (In Thai) [Post Modern and Sociology]. Bangkok: Wiphasa.
- Denzin, Norman. K and Lincoln Yvonna. S. (eds). (1994). Introduction: Entering the field of qualitative research. In Denzin, Norman. K. and Lincoln, Yvonna. S. (eds), **Handbook of Qualitative Research**, pp. 1-17. London: Sage.
- Fuengfusakul, Apinya. (2003). **Atta Lak**. (In Thai) [Identity]. Bangkok: National Research Council of Thailand.
- Ganjanapan, Anan. (2001). **Withikhit Choengson Nai Kan Wichai Chumchon Phonlawat Lae Sakkayaphap Khong Chumchon Nai Kan Phatthana**. (In Thai) [Complex Methods of Communities' Research: Dynamics and Potential of Communities in the Development]. Bangkok: The Thailand Research Fund.
- Ganjanapan, Anan. (2008). **"Phom Mai Mi Khamtop" 60 Pi Anan Ganjanapan Kap 20 Pi Khabuankan Khluanwai Dan Sitthi Kan Chatkan Sapphayakonthammachat**. (In Thai) ["I have no answer", 60 Years of Anan Ganjanapan with 20 Years in the Civil Rights Movement of Natural Resource Management]. Chiangmai: Phong Sawat Kan Phim.
- Hinchiranan, Nich. (1994). **Pathakatha Chut "Sirindhorn" Khrang Thi 9 Rueang "Sathapattayakam Thai"**. (In Thai) [Discourse of "Sirinhorn" Series, 9th in "Thai Architecture"]. Bangkok: Chulalongkorn Press.

- Inpuntung, Veera. (2001-2002). ***Yao Ruean Phuenban Yan Tawantok***. (In Thai) [The Vernacular Houses in Western Locality]. Bangkok: Faculty of Architecture, Silpakorn University.
- Charoensin-o-larn, Chairat. (2006). ***Wathakam Kan Phatthana: Amnat Khwamru Khwamching Ekkalak Lae Khwam Pen Uen***. (In Thai) [Development Discourse: Power, Knowledge, Truth, Identity, and Otherness]. 4th (ed.). Bangkok: Viphasa.
- Longman Exams Dictionary**. (2007). Harlow: Pearson Longman.
- Mukdawijitra, Yukti. (2005). ***An Watthanatham Chumchon: Wathasin Lae Kanmaueng Khong Chattiphan Niphon Naeo Watthanatham Chumchon***. (In Thai) [Reading Cultural Community: Rhetorical and Political of Ethnic Study in Cultural Community]. Bangkok: Fah Diew Kan.
- Nartsupha, Chatthip. (1997). ***Ban Kap Mueang***. (In Thai) [House and City]. 2nd (ed.). Bangkok: Chulalongkorn Press.
- Nartsupha, Chatthip. (2005a). ***Chak Prawattisat Muban Su Thruesadi Song Rabob***. (In Thai) [From History of the Village to the Dual Economic Theory]. 2nd (ed.). Surindra: Surindra Rajabhat University.
- Nartsupha, Chatthip. (2005b). ***Naeothang Lae Withi Wichai Sangkhom Thai***. (In Thai) [The Concept and Methodology for Study the Thai Society]. Bangkok: Sang-San Press.
- Na Thalang, Eakkawit. (2001). ***Phumpanya Thaksin***. (In Thai) [The Wisdoms of Southern Thai]. 2nd (ed.). Bangkok: Amarin Printing & Publishing Public Company Limited.
- Oliver, Paul. (2006). ***Built to Meet Needs: Cultural Issues in Vernacular Architecture***. Amsterdam: Elsevier.
- OSHO. (2009). ***Khuru Wiphak Khuru***. (in Thai). [Meetings with Remarkable People]. Sukpreecha, Tomorn., trans. 3th (ed.). Bangkok: GM books.

- Panin, Onsiri. (1995). **Ban Lae Muban Phueng Thin**. (In Thai) [Houses and the Villages]. Bangkok: Thammasat University.
- Panin, Onsiri. (2008). **Ruean Phueng Thin Thai-Tai**. (In Thai) [Thai-Tai Vernacular House]. Bangkok: The Thailand Research Fund.
- Paksukcharern, Khaisri. (2005). **E-a Arai Ko Sapet**. (In Thai) [a Serious Blah Space]. **ASA**, 8 (48-49), 68-72.
- Pengkeaw, Niphaporn. (2010). **Thueng Yangrai Ko Yu Kan Ma Dai**. (In Thai) [However, They Still Have Been Existing]. 2nd (ed.). Bangkok: Siam.
- Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). 1997. **Kan Phatthana Thi Yangyuen**. (In Thai) [Sustainable Development]. Bangkok: Mun Nithi Komon Khim Thong.
- Phramaha Suthit Abhakaro (Oboun). (2004). **Khrueakhai: Thammachat Khwamru Lae Kan Chatkan**. (In Thai) [The Network: Nature Knowledge and Management]. 2nd. Bangkok: Community Learning Empowerment Project.
- Pongpaiboon, Sutthiwong. (2001). **Khrongsang Lae Phonlawat Watthanatham Phaktai Kap Kan Phatthana**. (In Thai) [Southern Thai Cultural Structures and Dynamics and Development]. Bangkok: The Thailand Research Fund.
- Pongsapich, Amara. (2006). **Khwam Laklai Thang Watthanatham (Krabuan That Lae Botbat Nai Pracha Sangkhom)**. (In Thai) [The Cultural Diversity (Paradigms and Rules in Civil Society)]. 5th (ed.). Bangkok: Chulalongkorn Press.
- Rapoport, Amos. (1969). **House Form and Culture**. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Rapoport, Amos. (1994). **Spatial organization and the Built environment. Companion Encyclopedia**. London and New York: Routledge.

- Rudofsky, Bernard. (1964). *Architecture without architects*. Garden City: Doubleday.
- Roonkaseam, Nittha. (2004). ***Krabuankan Phalit Sam Lae Sang Mai Khong Atta Lak Thang Watthanatham***. (In Thai) [The Process of Reproduction and Reconstruction Cultural Identity]. Retrieved February 8, 2009, from <http://www.midnightuniv.org/midnight2545/document983.html>.
- Santasombat, Yos. (2001). ***Manut Kap Watthanatham***. (In Thai) [Humans and Culture]. 3th (ed.). Bangkok: Thammasat University.
- Sethaseree, Tassnai. (2006). ***Khwam Khaochai Rueang Phuenthi Lang Samaimai Heterotopias/ Third space/ landscape of living***. (In Thai) [The Understanding of Post Modern Space]. Retrieved July 15, 2009, from <http://www.midnightuniv.org/midnight2544/0009999855.html>.
- Sirindhorn, H.R.H. Princess Maha Chakri. (2001). ***Phumsat Kap Withichiwit Thai***. (In Thai) [Geography and Thai Lifestyles]. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organization).
- Somboon, Veera. (2007). ***Baepphaen Lae Khwammai Haeng Ong Ruam***. (In Thai) [Pattern and Meaning of Holistic]. Bangkok: Munnithi Komon Khim Thong.
- Steward, Julian H. (1979). *Theory of Culture Change: the Methodology of Multilinear Evolution*. 4th (ed.). Urbana: University of Illinois Press.
- Supapornhem, Somyot. (2011, April 23). **Interview**. Woven fabrics Designer.
- Thaveeprungsriporn, Piyalada. and Boontharm, Dawisee. (2005). A Space/ Place Dialogue. **ASA**, 8 (48-49), 89-95.
- The Royal Institute. (2009). ***Photchananukrom Chabap Ratchabandittaya-sathan Pho So 2542***. (In Thai) [Dictionary of the Royal Institute]. Retrieved February, 5, 2009, from <http://rirs3.royin.go.th/dictionary.asp>.

- Thongyou, Maniemai. (2004). *Krabuan That Lae Withi Witthaya Khong Kan Wichai Choeng Khunnaphap*. (In Thai) [Paradigms and Methodology of Qualitative Research]. ***Naeokhit Lae Withi Witthaya Nai Kansueksa Sangkhom Chonnabot***. (in Thai) [The Concept and Methodology in the Rural Society Study]. Khon Kaen: Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University.
- Wallipodom, Srisak. (2008). *Phum Watthanatham*. (In Thai) [Cultural Landscape]. ***Khrongkan Sewana Thang Wichakan Rueang Phum Watthanatham Wanthi 28 Singhakhom 2551***. (in Thai) [The Academic Discussion on Cultural Landscape, 28 August 2008]. Bangkok: Faculty of Architecture, Kasetsart University.
- Wallipodom, Srisak. (2011). ***Phatthana Kan Thang Sangkhom-Watthanatham Thai***. (In Thai) [The Evolution of Thai Socio-Culture]. Bangkok: MeangBoran.
- Wannasiri, Niyaphan. (1997). ***Manutsayawitthaya Sangkhom Lae Watthanatham***. (In Thai) [Social Anthropology and Culture]. Bangkok: Kasetsart University.